

Aurimas Markevičius

Vilniaus pedagoginis universitetas

XVII amžiaus Ukmergės teismų lietuviškos priesaikos ir jų kalbos santykis su dabartine širvintiškių patarme

XVII–XVIII amžiuje teismai buvo viena iš nedaugelio pasaulietinio gyvenimo sričių, kur retkarčiais vartota lietuvių kalba. Tai teismų priesaikos. Dalis jų teksto buvo užrašoma tiesiogiai iš besibylinėjančių valstiečių ar kitų nekilmingų žmonių, nes jie dažniausiai kalbėdavo tik lietuviškai. Yra publikuotos septynios XVII amžiaus Ukmergės teismų priesaikos.

1937 metais Konstantinas Jablonskis *Archivum Philologicum* šeštame tome paskelbė septynias Rytų Aukštaitijos teismų priesaikas¹. Keturios jų yra iš Ukmergės teismų sprendimų: 1634 metų gegužės 9 dienos iš Ukmergės pilies teismo sprendimo (2 priesaika; toliau – J2), dvi iš 1669 metų kovo 20 dienos Ukmergės kaptūrinio teismo² sprendimo (5a ir 5b priesaikos; toliau – J5a ir J5b) ir iš 1675 metų lapkričio 29 dienos kaptūrinio teismo sprendimo (6 priesaika; toliau – J6). Kitos trys priesaikos (1, 3 ir 4; toliau – J1, J3 ir J4) yra iš Upytės žemės teismo sprendimų. Jablonskis straipsnyje glaučia aptarė priesaikų surašymo aplinkybes, galimus kai kurių tekstų autorius, šiek tiek lygino įvairių priesaikų kalbos ypatybes. Rašoma ir apie kitus trumpus lietuviškus įrašus XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aktuose. Pabaigoje pateiki patys priesaikų tekstai.

2004 metais Domininkas Burba paskelbė penkias XVII–XVIII amžiaus lietuviškas teismų priesaikas su keturių originalų faksimilėmis. Trys jų yra iš Ukmergės teismų sprendimų: 1648 metų birželio 20 dienos išrašas iš Ukmergės pilies teismo knygų (1 priesaika; toliau – B1), 1675 metų lapkričio 28 dienos priesaika iš Ukmergės kompromisinio teismo sprendimų (3 priesaika; toliau – B3) ir 1677 metų bir-

¹ Konstantinas Jablonskis, „Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose“, *APh* 6, 1937, 142–148.

² Kaptūriniai (Jablonskis rašo *kaptūro*) teismai – 1587–1768 metais veikę tarpvaldžio teismai, kai mirus valdovui būdavo paleidžiami pilies ir žemės teismai ir iki naujo valdovo išrinkimo sudaromi laikini.

želio 9 dienos priesaika iš Ukmergės kompromisinio teismo bylu (4 priesaika; toliau – B4)³. Priesaikų kalbos Burba nenagrinėjo.

Publikuotos ir dvi XVIII amžiaus Ukmergės pilies teismo priesaikos. 1896 metais Ivanas Sprogis publikavo 1750 metų priesaiką (žr. Burba 2004, 289). 1961 metais Vladas Abramavičius dar yra paskelbęs penkias įvairių Lietuvos teismų priesaikas su faksimilėmis, tarp jų ir labai trumpą priesaiką iš 1704 metų sausio 9 dienos Ukmergės pilies teismo sprendimo⁴. Šioje priesaikoje rytų aukštaičių tarmės elementų labai nedaug, todėl ja plačiau nesidomėta, tik pažymėtina, kad 1704 metais lenkų kalba rašytose Ukmergės teismų bylose dažnai kartojamas lietuviškas žodžių junginys *Panas Deputatas*.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos Jablonskio ir Burbos paskelbtos septynios XVII amžiaus Ukmergės teismų priesaikos ir jų santykis su dabartine širvintiškių patarme. Uptytės žemės teismo priesaikos šiek tiek lyginamos su Ukmergės teismų priesaikomis, bet plačiai nenagrinėjamos, nes šis miestelis priklauso pietų panevėžiškiams⁵.

1. JABLONSKIO PASKELBTU PRIESAIKŲ TEKSTŲ ORIGINALU LIKIMAS. Kartu su šiuo straipsniu norėta pateikti ir priesaikų tekstų originalų faksimiles, nes Jablonskio straipsnyje jų nėra. Paaiškėjo, kad tai neįmanoma, nes visos aptariamos lietuviškos priesaikos iš to laikotarpio Ukmergės teismų knygų yra išplėštos kartu su bylomis, kuriose jos buvo surašytes. XVII amžiaus Ukmergės teismų knygos saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje⁶. Jablonskis straipsnyje nurodo lapus, kuriuose surašytes tos priesaikos, todėl jų ieškoti nebuvo sunku. 1629–1637 metų Ukmergės pilies teismo knygoje trūksta 528–533 lapų. Jablonskio straipsnyje nurodyta, kad J2 priesaika yra 533a lape. 1668–1669 metų Ukmergės žemės teismo aktų knygoje išplėsti 330–335 lapai; J5a ir J5b priesaikos turėjo būti 333 lape. 1674–1675 metų Ukmergės žemės kapitūrinio teismo aktų knygoje nėra 403–408 lapų; J6 priesaika nurodyta esanti 408a lape. Tada pasidomėta ir Jablonskio skelbtu Uptytės žemės teismo knygoje buvusių priesaikų likimu. Deja, visos trys priesaikos taip pat išplėštos. 1623–1624 metų Uptytės žemės teismo knygoje išplėsti 36–37 lapai; J1 priesaika buvo 37a lape. Vaclovas Biržiška nurodo, kad tai pati seniausia žinoma lietuviška priesaika⁷. 1642–1644 metų Uptytės žemės teismo knygoje nėra 221–226 lapų; J3 priesaika

3 Domininkas Burba, „Penkios neskeltos XVII–XVIII amžiaus lietuviškos LDK priesaikos“, *ALt* 6, 2004, 289–298.

4 V[ladas] Abramavičius, „XVII–XVIII amžių priesaikos lietuvių kalba“, *Bibliotekininkystė ir bibliografija* 1, 1961, 332–343.

5 XVII amžiaus teismų priesaikas ir jų kalbą labai trumpai yra aptaręs Zigmantas Zinkevičius. Žr. Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių kal-*

bos istorija 3. Senųjų raštų kalba, Vilnius: Mokslas, 1988, 275.

6 Prieš Antrajį pasaulinį karą Ukmergės teismų bylos buvo saugomos Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje Kaune.

7 Vaclovas Biržiška, *Senųjų lietuviškų knygų istorija* 2, Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugijos leidinys, 1957, 53.

turėjo būti 221 lape. 1652–1655 metų Upytės žemės teismo knygoje trūksta 326–338 lapų, taigi ir J4 priesaikos, turėjusios būti 338a lape.

Jablonskis yra palikęs nemažą įvairių teismų bylų ar jų fragmentų nuorašų, kurie saugomi Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Senųjų rankraščių skyriuje, Konstantino Jablonskio fonde. Nei šiame straipsnyje aptariamų priesaikų originalų, nei jų nuorašų šio fondo kartotekoje nerasta. To meto teismų knygų fragmentų dar esama Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus Konstantino Jablonskio ir Edmundo Laucevičiaus fonduose, bet ir ten nei autentiškų šių priesaikų, nei jų nuorašų nėra. Todėl dabar belieka remtis tik Jablonskio paskelbtais priesaikų tekstais.

2. PRIESAIKŲ KALBINĖ REIKŠMĖ. Ji keleriopa:

1. Kalbininkams, tiriantiems širvintiškių patarmę, Ukmergės teismų priesaikų tekstai yra labai vertingi, nes tarp XVI–XVII amžiuje išleistų knygų autorių nebuvo nė vieno, kilusio iš šios patarmės ploto. Daugiausia galima remtis artimiausio širvintiškių kaimyno Konstantino Sirvydo raštais. Šio autoriaus darbuose nerotininkojama, todėl *Punktų sakymų* (ypač pirmosios dalies) kalba artimesnė ne anykštėnams, o širvintiškiams⁸;

2. Ir didieji to meto veikalai, ir smulkūs įrašai dažniausiai būdavo religinės tematikos, o šios priesaikos yra pasaulietinio turinio. Tokių tekstu nėra daug;

3. Besibylinėjančių žmonių skundai surašyti lietuviškai kalbančių arba šią kalbą mokančių raštininkų tiesiogiai iš gyvos šnekamosios kalbos, o ne versti iš kitų kalbų;

4. Priesaikos labai vertingos lietuvių asmenvardžių tyrinėtojams, nes jose ir pavardės, ir vardai pateikiami lietuviška, nesuslavinta forma. Net jei pavardės turi slaviškos kilmės priesagas *-auskas*, *-inskas*, jos linksniuojamos pagal lietuvių kalbos sistemą. Ir Upytės, ir Ukmergės teismų priesaikose užrašyta daug vyriškų vardų ir pavardžių: *Morkus Mikołaiunas*, *Węckus Iononis*, *Morkus Zalapurwis*, *Stanislaus Orenas*, *Matulis Grigonis* (J1), *Iono Purtikos* (J3), *Jozefas Kasperaytis* (J4), *Tomkus Iononis*, *Iakubas Akmenionas*, *Samuelis Szymaitis* (J2), *Kasperas Medziunas*, *Pawłas Ławrynanis*, *Andreius Kiszelis*, *Matulis Tałeykis*, *Mikulis Ławelis* (J5a), *Iurgis Ozenis*, *Tamaszius Azenis* (J5b), *Motieius Brazionis* (J6); *Walentas Jarastawonis* (B1), *Jurgis Kaminiskas* (B4) ir kt. Ypač svarbios moterų pavardės su lietuviškomis priesagomis: *Adamaycia* (J3), *Micholienes Gambrenes* (J4), *Oziembłowskienės*, *Petkunenes* (J2); *Jonienė Aldoniene*, *maciukaycia stasiene Vrkiene* (B1), *Puszycia Karwelunienė* (B3). Labai nedaug moterų pavardžių su lietuviškomis priesagomis XVII amžiaus administraciniu ir juridinio pobūdžio dokumentuose rado ir Vitalija Maciejauskienė⁹.

⁸ Valdimantas Markevičius, „K. Sirvydo ‘Punktų sakymų’ I dalies tarminės ypatybės ir jų santykis su dabartinėmis rytų aukštaičių tarmėmis“, *Blt* 37(2), 2002b, 223–225.

⁹ Vitalija Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas. XIII–XVIII a.*, Vilnius: Mokslo, 1991, 262.

Visuose septyniolikos Jablonskio, Abramavičiaus ir Burbos paskelbtų priesaikų tekstuose užfiksuota 80 vyru ir moterų pavardžių (neskaitant pasikartojančių, kai kalbama apie tą patį asmenį). Idomu, kad tarp jų beveik nėra pavardžių su nelietuviškomis priesagomis *-avičius*, *-evičius*. Tokios tėra tik trys, bet tai ne valstiečių pavardės: urėdo – *Mackiewicius* (J4) ir Dirvėnų dvaro (Žemaitijoje) ponu – *Jaksztawicia* (nom. sg.), *Jaksztawicius* (4 Abramavičiaus paskelbta priesaika).

3. PRIESAIKŲ STRUKTŪRA IR JŲ SURAŠYMO APLINKYBĖS. Visos septynios Jablonskio ir Burbos paskelbtos priesaikos labai trumpos, vienodos struktūros. Pirmiausia būna įžanginė formulė, kurioje prisiekama Dievui, kad įvykis, dėl ko skundžiamasi teismui, tikras. Toliau dėstomas pats skundas. Pabaigos formulėje prašoma Dievą padėti, jei žmogus prisiekia teisingai, arba užmušti ji, jeigu prisiekama neteisingai. Įžanginė formulė turinio požiūriu identiška visose priesaikose. Kalbiniai skirtumai neryškūs, bet jų yra. Pavyzdžiui, J2 ir J6 priesaikose rašoma *anta to*, J5a *ant to*, J5b *an ta*, B1 *Antato*, B3 *vnt tu* 'dėl to'. Kiti skirtumai: *prisiekieme* (J2), *prysiekieme* (B3), *prysiekiam* (J5a ir J5b), *Prysiekiam* 'prisiekiame' (B4), *prisiekiu* (J6); *wienamu* (J2), *wienamuy* (J5a ir J6), *wienam* 'vienam' (B1 ir B3). J5b priesaikoje šis žodis pakeistas *Wisagalinciamuy* 'Visagaliui'.

Daug labiau skiriasi pabaigos formulės. J5a ir J5b priesaikose jos beveik identiškos, tik pirmojoje prielinksnis *ant* užrašytas rytų aukštaičių tarme *vnt*, kitoje vietoje viduriniu raštų kalbos variantu – *ant*. J5b priesaikoje rašoma *an*. Variantai *sprawedliway* (J5a) ir *sprawiedliway* 'sąžiningai' (J5b) aiškintini tuo, kad nenuosekliai buvo žymimas priebalsią minkštumas prieš balsę <e>, plg. *kiela* 'kelio' ir *kumelę* 'kumelę' (J5b). Nevienodai rašomas priešdėlis *už-*: *uzmusk* (J2 ir J5b), *vzmuszk* (J5a) ir *vzumuszk* 'užmušk' (J6). Skiriasi pabaigos formuliu ilgis, žodynas. Plg.: *Dewe mus uzmusk ant dusios ir ant kuna* (J2), *Panie Diewie mus vzmuszk* (J5a), *Panie Diewe mus uzmusk* (J5b), *Pana Diewa mani vzumuszk* (J6) ir *Ponie dEwiem pakarok antaduszios ykona* (B4).

Iš skundų turinio matyti, kad visais atvejais bylinėjos valstiečiai, bent jau dalis – baudžiauninkai. Skundžiamasi, kad ponas juos be priežasties sumušė, atėmė turtą. J6 priesaikoje skundžiamasi, kad lovčius¹⁰ (rašoma *łowczus*, kitoje vietoje *ławczus*) sumušė valstietę. J2 priesaikoje valstiečiai įrodinėja, kad jie yra ponios Petkūnienės, o ne ponios Oziemblovslienės¹¹ pavaldiniai. B3 priesaikoje iš savo šeimininko valdų ketinę bėgti valstiečiai gailisi dėl savo poelgio ir prisieki ponui amžiną ištikimybę. Valstiečiai nebuvo raštingi, todėl priesaikas iš anksčio surašydavo teismo raštininkas, o perskaitydavo teismo antstolis¹². Lietuvos

¹⁰ Konstantinas Avižonis ši žodij verčia *medžioklininkas*, *medžioklis*. Žr. Konstantinas Avižonis, *Rinktiniai raštai 2*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1978, 440.

¹¹ Šią pavardę tikriausiai reikėtų skaityti *Oz(i)emblauskienė*, nes dėl balsio [a] ako-

modacijos dvibalsis [au] kartais rašomas <ow>, pavyzdžiui, *Zurowskas* (J5a), *dawiow* 'daviau', *Mikołaiows* (J5b) ir kt.

¹² Taip šią procedūrą aprašo Jablonskis (1937, 144) ir Burba (2004, 291).

Didžiosios Kunigaikštystės teismuose priesaikų pradžia ir pabaiga buvo rašoma ir skaitoma pagal nusistovėjusią lietuvišką formulę (Jablonskis 1937, 144–145). Tačiau formuliu skirtumai (ypač baigiamōsios) rodo, kad raštininkai šias priesaikas surašydavo iš atminties. Vieni jas užrašydavo beveik ištisai rytų aukštaičių tarme (J5a ir J5b), kituose užrašymuose šios tarmės elementų mažiau arba visai mažai. Nesunku pastebeti, kad jei pats skundas surašytas rytų aukštaičių tarme, tai rytiškos arba beveik rytiškos būna ir formulės. Bylinėjesi valstiečiai tikriausiai kalbėdavo įvairiomis šnektomis, bet teismų raštininkai viską surašydavo arba vietine šnekta, arba tekštą suredaguodavo.

4. UKMERGĖS ŠNEKTOS TARMINĖ SITUACIJA IR SKIRIAMIEJI ŠIRVINTIŠKIŲ PATARMĖS BRUOŽAI. Zinkevičius Ukmergės šnektą laiko pereinamaja tarp rytų aukštaičių panevėžiškių ir širvintiškių patarmių¹³. Širvintiškių ir panevėžiškių skiriamuoju kriterijumi dabartinėje lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje laikoma trumpųjų balsių opozicijos [a] : [u] buvimas arba nebuvimas žodžio gale. Širvintiškiai šią opoziciją turi, pvz., šakà 'šaka' (nom. sg.) : takù 'taku' (instr. sg.). Panevėžiškiai tokios opozicijos neturi: pietų panevėžiškiai abiem atvejais taria [u] arba nublukusį [v]: šakù 'šaka' : takù 'taku'¹⁴; šiaurės panevėžiškiai abiem atvejais taria labai silpnai murmamajį balsį arba visai jo netaria: šàk^b 'šaka' : tak^b 'taku'. Iš esmės širvintiškiai ir panevėžiškiai nevienodai taria ā kamieno varžažodžių vienaskaitos vardininko galūnę: šakà (širvintiškiai) ir šakù, šàk^b 'šaka' (panevėžiškiai).

Pasiūlytas ir kitas šių patarmių skyrimo kriterijus: žalininkavimas¹⁵ ir nežalininkavimas. Širvintiškiai yra žalininkai, t. y. nekirčiuotame skiemenyje išlaikė senaji ilgajį balsį [ā], tik ji sutrumpino, todėl nepavertė [o], pvz.: stavéf 'stovėti', naréf 'norėti'. Panevėžiškiai nėra žalininkai. Šiaurės panevėžiškiai senaji ilgajį balsį [ā] nekirčiuotame skiemenyje pavertė neįtemptu trumpuoju [o] (pvz.: stovéf 'stovėti', noréf 'norėti'), o pietų ši [o] dar labiau susiaurino ir taria [u] arba [v]: stuvéf 'stovėti', nvréf 'norėti'¹⁶.

Ukmergėje dabar dar palyginti dažnai galima girdėti tarmiškai kalbant senesnius žmones. Kaip minėta, šnekta yra pereinamoji, todėl tarminė situacija sudėtinga. Bet daug dažniau sakoma šakà 'šaka' ir stavéf 'stovėti' negu šakù 'šaka' ir stuvéf 'stovėti'. Vadinas, Ukmergės šnekta priklauso labiau širvintiškiams negu panevėžiškiams.

¹³ Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966, 529.

¹⁴ Aleksas Girdenis, Zigmantas Zinkevičius, „Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos”, *Klb* 14, 1966, 144–146.

¹⁵ Žadininkavimas ir žalininkavimas dialektologinėje literatūroje suprantamas ne vienodai. Šiame straipsnyje žadininka-

vimu laikomas kirčiuoto ilgojo balsio [ā] išlaikymas (pvz., žādis 'žodis'), o žalininkavimu – jo išlaikymas nekirčiuotame skiemenyje (pvz., žadēlis 'žodelis').

¹⁶ Valdimantas Markevičius, „Kelios rytų aukštaičių širvintiškių ir pietų panevėžiškių tarmių vokalizmo ypatybės”, *Blt* 37(1), 2002a, 103–104.

5. PRIESAIKŲ TEKSTŲ KALBOS SANTYKIS SU DABARTINE ŠIRVINTIŠKIŲ PATARME. Kaip minėta, visų septynių priesaikų tekstai yra trumpi. Ir Jablonskio, ir Burbos paskelbtos priesaikos tarminiu požiūriu nelygiavertės. Iš seniausios 1634 metų Ukmergės pilies teismo priesaikos (J2) labai nedaug galima spręsti apie to meto ukmergiškių tarmę. Čia nėra pagrindinio rytų aukštaičių bruožo – puntininkavimo: *anta*, *ant* ‘ant’, *Swientey* ‘Švenčiausiajai’. Nežadininkojama: *padonays* ‘pavaldiniai’, *to*, *Ponuy* ‘Viešpačiui’, *ponios* ‘poniōs’, *prowey* ‘teisei’, *Tomkus Iononis*, *Akmenionas*, *Oziembłowskienes*. Žalininkavimo kamiene irgi nėra: *Ioniene*, *Iononis*, *ponios* ‘poniōs’. Išimtis – tik asmenvardis *Iakubas* (galbūt dėl lenkiško vardo *Jakób* įtakos). Žodžio gale rašoma įvairiai: *nebuwom* ‘nebuvome’, *milstas* ir *milstos* ‘malonybės’, *dusios* ‘sielos’, *kuna* ‘kūno’ ir pan. Galima būtų manyti, kad Jablonskis kai kuriose vietose priesaikų tekstuose netiksliai perskaitė. Bet aplink išplėštus lapus kitų bylų tekstuose Ukmergės teismų raštininkai rašė aiškiai rašysena. Net grafiškai panašios raidės *<a>*, *<o>* ir *<e>* aiškiai skiriamos, popierius geras, rašalas neišblukęs¹⁷.

Labai panaši B1 priesaika. Joje nesiaurinami dvigarsių [an], [am], [en], [em] balsiniai démenys (pvz.: *fʒwentay* ‘Švenčiausiajai’, *penki*), nepakitę nosiniai balsiai [a] ir [e] (pvz.: *Jona* ‘Jona’, *Adoma* ‘Adomą’), nėra žadininkavimo, o kamiene – ir žalininkavimo (pvz.: *ponu�* ‘Viešpačiui’, *apczerawoia* ‘pakerėjo’, *Jona* ‘Jona’, *Adoma* ‘Adomą’; *pote�sey* ‘teisingai’, *Jonenie Ałdoniene* ir kt.). Yra tik trys rytų aukštaičių ypatybes atspindintys žodžiai: *stanisłowu* ‘Stanislovą’, *runku* ‘rankų’ ir netekėjusios moters pavardė *maciukaycia*.

Menkai tarminę situaciją parodo ir 1675 metų (J6) priesaika. Joje nėra rytiškių dvigarsių [an], [am], [en], [em] ir nosinių balsių [a], [e] refleksų: *aranti* ‘ariananti’, *Szwentey* ‘Švenčiausiajai’, *anta* ir *Anta* ‘ant’, *atioias* ‘atjojės’, *didzia drawgia* ‘di-dele draugija’ ir pan. Žodžio gale pasitaiko ir rytiška galūnė -i: *emis mani* ‘ēmęs mane’, *ti nuwedis* ‘ten nuvedęs’. Žadininkavimas ir žalininkavimas čia atsitiktiniai: *Pana* ‘Viešpatie!’¹⁸, *ławczus* ir *łowczus* ‘medžioklis’¹⁹, *sumardawoia* ‘prikankino’. Paprastai ir kirčiuotame, ir nekirčiuotame skiemenyje rašoma *<o>*: *Ponu* ‘Viešpačiui’, *atioias* ‘atjojės’, *zmoniu* ‘žmonių’, *po sodzium* ‘prie sodžiaus’ ir kt. Kirčiuotas balsis [ā] tuo metu gal jau galėjo būti pradėjęs virsti į [o], bet žalininkavimas išnykti negalėjo, nes jis ir dabar širvintiškių patarmeje išlikęs.

¹⁷ Daug prastesnė Uptytės žemės teismo knygų būklė. Popierius blogos kokybės, lapai trupa, rašalas blanke snis. Tuo, kad XVII–XVIII amžiaus pradžioje įvairių Lietuvos teismų raštininkų rašysena buvo pakankamai aiški, galima įsitikinti iš Abramavičiaus ir Burbos paskelbtų kelių lietuviškų priesaikų faksimilių.

¹⁸ Nelabai suprantama, kodėl šioje priesaikoje pavartotos tokios vienaskaitos šauksmininko formos: *Pona Diewa* ir *Pana Diewa*

‘Viešpatie Dieve!’, nes kitos šioje priesaikoje vartojamos žodžių formos yra taisyklingos – jos parašytos arba rytų aukštaičių tarme, arba redaguotos. Tokia forma pavartota du kartus, todėl kažin ar galima įtarti, kad Jablonskis ją netiksliai perskaitė.

¹⁹ Daiktavardžiai *ławczus* ir *łowczus*, be abejo, kirčiuoti šaknyje, nes *ju* kamieno daiktavardžių vienaskaitos vardininko linksnis niekada nekirčiuojamas galūnėje.

Verta trumpai palyginti šių trijų Ukmergės ir trijų Upytės teismų priesaikų kalbą. Visose Upytės teismų priesaikose dvigarsiai [an], [am], [en], [em], nosiniai balsiai [a], [e] taip pat rašomi ne rytų aukštaičių tarme: *Swiętai* 'Švenčiausiajai', *an* ir *ant* 'ant', *zielaboa* 'skunde' (J1), *piantimis* 'pentimis', *an* ir *ant* 'ant', *mane* (J3), *Swęntey* 'Švenčiausiajai', *esenti* 'esantj', *liepies* 'liepės', *an* ir *ant* 'ant' (J4). Upytės teismų priesaikose nežadininkuojuama ir nežalininkuojuama: *ponas*, *nupiowe* 'nupjovė', *kaipo* 'kaip' (J1), *Ponie* 'Viešpatie!', *Ponuy* 'Viešpačiui', *padoniey* 'pavaldiniai', *iokios* 'jokios', *to*, *mano*, *dwaro* 'dvaro', *kirwio* 'kirvio' (J3), *ponios* 'poniōs', *padonas* 'pavaldinys', *kaypo* 'kaip', *potamъ* 'po to', *to*, *jo* (J4) ir kt. Tik Upytės J3 priesaikoje pasitaiko rytų aukštaičių tarme užrašytų galūnių: *pona* 'pono', *wiesza kiala* 'viešo kelio', *pona mana* 'mano pono'. Balsė <a> vietoj vakarų aukštaičių <o> šioje priesaikoje rašoma ir asmenvardžiuose: *Palanya Adamaycia* ir *Mateius*. Matyt, teismo raštininkas vardus užrašė taip, kaip juos ištarė ieškovė.

Galimos dvi priežastys, kodėl minėtos trys Ukmergės ir trys Upytės teismų priesaikos taip surašytos: arba jų autoriai kilę iš kitų tarmių ploto, arba priesaikos redaguotos. Pirmoji galimybė abejotina. Visose šešiose priesaikose nėra rytiškių [an], [am], [en], [em] refleksų (puntininkavimo). Dažniausiai nerytiški ir nosiniai balsiai [a], [e] žodžio gale (kamiene nėra pavyzdžių). Tada reikėtų daryti išvadą, kad visų šešių priesaikų surašytojai buvo ne rytų aukštaičiai. Bet rytiškių formų pavartojo visi. Žadininkavimas mažai ką pasako, nes ši ypatybė buvo būdinga įvairioms rytų aukštaičių šnektoms, o atskirų žadininkų salų (vilniškių, uteniškių, anykštėnų šnektų grupėse) esama ir dabar. Tačiau informatyvus nekirčiuotų galūnių -os ir ypač -o rašymas. Ukmergės teismų priesaikose rašoma *milistos* 'malonybės' (J2), *priczinios* 'priežasties' (J6); Upytės žemės teismo priesaikose – *małzonkos* 'žmonōs' (J3), *milistos* 'malonybės' (J4). Įvairaus ilgumo ir kokybiniuo atspalvio galūnės -os variantus iš aukštaičių patarmių turi kupiškėnai, šiaurės panevėžiškiai, kauniškiai, pietų aukštaičiai, vienur kitur vilniškiai. Iš -os kilusi galūnė -us būdinga pietiniams šiauliškiams ir daliai kauniškių²⁰. Dar mažesnis plotas, kur įmanoma atvira nekirčiuota galūnė -o. Įvairius jos variantus taria kupiškėnai, šiek tiek vilniškiai, dauguma kauniškiai, pietų aukštaičiai. Kai kurių kauniškių ir pietinių šiauliškių šnektų galūnė -u kilusi iš -o. Didžiojoje lietuvių kalbos tarmių (net žemaičių) dalyje tariamas įvairaus ilgumo -a (Zinkevičius 1966, 472, žemėl. Nr. 32; LKA II, žemėl. Nr. 38). Tada reikėtų manyti, kad visų šešių priesaikų surašytojai yra atskilė iš tolimų vietų – kauniškių, pietų aukštaičių arba pietinių šiauliškių ploto. Tuo sunku patikėti, ypač turint galvoje, kad visos šios priesaikos surašyto pagal labai panašius rašybos principus.

Įtikinamesnė būtų prielaida, kad priesaikos redaguotos pagal XVI–XVII amžiaus vidurinį raštų kalbos variantą – kaip Mikalojaus Daukšos, Saliamono Mo-

²⁰ Žr. Zinkevičius 1966, 478, žemėl. Nr. 33;
Lietuvių kalbos atlasas 2, atsakingasis redak-

torius K[azys] Morkūnas, Vilnius: Mokslo,
1982, žemėl. Nr. 40 (toliau – LKA II).

zerkos Slavočinskio ir kitų to meto autorų raštuose. Šiuose šaltiniuose taip pat išlaikomi nepakitę dvigarsiai [an], [am], [en], [em] ir nosiniai balsiai [a], [e], pvz.: *antra* DP 202₁₀, *ant* DP 203₃₆, *βwéntas* ‘šventas’ DP 56₁₀, *Dangiszka* ‘dangiška’ SIG I 8₈, *tamfibes* ‘tamsybes’ SIG I 25₉, *dangaus* SIG I 28₂₁; *téfia* ‘tėsia’ DP 100₄₃, *búwę* ‘buvę’ DP 56₂₅, *Adgrefszk* ‘atgręžk’ SIG I 15₁₇, *vzwerta* ‘uždarytą’ SIG I 29₁₇, *małonę* ‘malonę’ SIG I 14₅ ir pan. Šių autorų raštuose visai nėra žadininkavimo, o kamiene – ir žalininkavimo, pvz.: *dowanôjo* ‘dovanojo’ DP 242₃, *pirmósios* ‘pirmosios’ DP 202₂₄, *Ora* ‘oro’ SIG I 43₁₉, *Motina* SIG I 15₁₉ ir pan. Daukšos Postilléje žalininkavimo apskritai nėra, Slavočinskio giesmyne – tik žodžių kamiene, o galūnėje jis nenuoseklus, pvz.: *wêido* ‘veido’ DP 247₂₀, *Dwáfios* ‘Dvasios’ DP 232₁₃; *Marios* ‘Marijos’ SIG I 33₁₇, *Statos* ‘apsimeta’ SIG I 19₂₁, *werkdamas* ‘verkdamos’ SIG I 52₁₄, *motinas* ‘motinos’ SIG I 52₁₁ ir pan. Minėtų Ukmergės teismų priesaikų kalba labai artima Slavočinskio giesmyno kalbai, ypač nesistemingu žalininkavimu žodžio gale. Matyt, vidurinis raštų variantas laikytas prestižiškesniu. Rytietiškų formų pavartojimas kelia mintį, kad teismų raštininkai buvo rytų aukštaičiai, tik dėl labai negausios tarminės medžiagos sunku tiksliau nustatyti jų kilmės vietą.

Atskirai reikėtų aptarti B4 priesaiką. Joje rytų aukštaičių patarmės ypatybių beveik nėra, be vieno kito žalininkavimo atvejo: *Pona* ‘pono’, *pruda* ‘kūdros’. Apskritai atrodo, kad šią priesaiką surašęs žmogus prastai mokėjo lietuviškai arba buvo menkai raštingas. Atskiri žodžiai suliejami į vieną (pvz.: *antato* ‘ant to’, *irtie* ‘ir tie’, *antaduszios* ~ *ant dūšios* ‘dvasiškai’, *yrasz* ‘ir aš’). Yra neaiškių, netaisyklingų formų (pvz.: *wenia* ‘vieną’, *Taypegi* ‘taip pat’, *dEwiem* ‘Dieve!’, *ykona* ‘ir kūno’, *Troycy Szuientiy* ‘Švenčiausiajai Trejybei’). Pabaigos formulėje praleisti kai kurie žodžiai, todėl ji tampa nelogiška. Čia labai daug polonizmų – daugiau negu kitose nagrinėtose Ukmergės teismų priesaikose.

Tarminiu požiūriu informatyviausios abi 1669 metų (J5a ir J5b) ir 1675-ųjų (B3) priesaikos, ypač J5a. Jos rašytois rytiniu XVI–XVII amžiaus raštų variantu. Kalbos ir rašybos požiūriu J5a ir J5b priesaikos labai panašios į Sirvydo *Punktų sakymų* pirmają dalį. Jose gerai išlaikyti ir žalininkavimas, ir žadininkavimas: *Panuy* ‘Viešpačiui’, *panas* ‘ponas’, *paney* ‘ponai’, *ia* ‘jo’, *Pawiłas Ławrynanis*; *palepima* ‘paliepimo’, *pasiuntima* ‘pasiuntimo’, *miliastas* ‘malonybės’, *kiela* ‘kelio’, *dawima* ‘davimo’, *prycinias* ‘priežasties’, *Taleykis* (J5a), *panas* ‘ponas’, *pana* ‘pono’, *asztonaliku* ‘aštuanoliaka’ (acc.), *ta* ‘to’, *ia* ‘jo’, *Tamaszius*, *Tamaszaws*; *dawima* ‘davimo’, *mana* ‘mano’ (J5b). Išimtys tik trys: *to* (J5a), *iok* ‘jog’ ir *Ozenis* (ten pat rašoma ir *Azenis*) (J5b). Beveik nuoseklus žadininkavimas išlaikytas daug geriau negu Sirvydo *Punktų sakymų* pirmojoje dalyje. Visai tikėtina, kad XVII amžiuje ir Ukmergėje buvo žadininkuoja, nes Ukmergės rajono Lyduokių parapijoje (Balninkų–Lyduokių žadininkų sala), iš dalies Žemaitkiemio parapijoje žadininkuoja ir dabar. Ukmergės ir Lyduokių parapijos yra greta.

B3 priesaikoje nežadininkuojama, pvz.: *poniey* 'poniai', *zmones* 'žmonės', *io* 'jo'. Aiškių žalininkavimo atvejų kaičiame nėra, nes ne visada aišku, kaip kai kurie žodžiai buvo kirčiuojami, pvz.: *pakołay* 'kol', *wisokiey* 'visokioje' ir pan. Žodžio gale žalininkavimas nuoseklus, pvz.: *Martyna* 'Martyno', *czeſa* 'laiko', *saua*, *sawa* 'savo', *buwam* 'buvome', *miliſtas* 'malonybės', *kuna* 'kūno' ir kt.

Apie to meto Ukmergės apylinkių žadininkavimą galima spręsti ne tik iš J5a ir J5b priesaikų, bet ir iš kai kurių lietuviškų žodžių bei sakinių, išrašytų kituose Ukmergės teismų aktuose. Pavyzdžiui, Ukmergės pavieto žemės teismo knygos 1675 metų rugsėjo 10 dienos bylos aprašyme yra lietuviškas sakinas: *kuły tasza*, *a panas gramatu rasza* (Jablonskio nuorašas, saugomas Lietuvos mokslo akademijos bibliotekos Senųjų rankraščių skyriuje).

Abi 1669 metų Ukmergės kaptūrinio teismo priesaikos rašytois tą pačią dieną, bet nėra visai vienodos. Plg. žodžių junginius *Panuy Diewuy Wisagalunciam* 'Viešpačiui Dievui Visagaliui', *ingi miszku* 'i mišką' (J5a) ir *Panu Diewu Wisagalinciamuy* 'Viešpačiui Dievui Visagaliui', *ing miszka* 'i mišką' (J5b). Nevienodai jose atispindi pagrindinė rytų aukštaičių ypatybė – puntininkavimas ir nosinių balsių [a], [e] pakitimai. J5a priesaikos tekste puntininkavimas ir nosinių balsių [a], [e] siaurėjimas ryškūs: *Wisagalunciam* 'Visagaliui', *Szwintay* 'Švenčiausiajai', *wazioiuncio* 'važiuojančius'²¹, *ingi miszku* 'i mišką', *vnt* 'ant'. Išimtys yra prielinksnis *ant* (ižanginėje formulėje) ir asmenvardis *Andreius*. J5b priesaikoje nevienodumų daugiau. Rašomos rytų aukštaičiams būdingos formos *wazioiuncios* 'važiuojančius', *beru* 'bėrą', *asztonaliku* 'aštuoniolika' (acc.), *treciu* 'trečią', *kumety* 'kumelę' ir sureduguotos *ing miszka* 'i mišką', *wiena* 'vieną', *antra* 'antrą', *kuria* 'kuria'.

B3 priesaikoje puikiai atispindi pagrindinė rytų aukštaičių ypatybė – dvigarsių [an], [am], [en], [em] ir nosinių balsių [a], [e] kitimas, pvz.: *szwintey* 'Švenčiausiajai', *vnt* 'ant', *tu* 'ta', *izbiegimu* 'išbėgimą', *piktu misti* 'piktą mintį', *wienu* 'vieną', *gimi* 'gimę' ir kt. Tai viena geriausių rytų aukštaičių tarme užrašytų priesaikų.

(i)ā kamieno vardažodžių vienaskaitos vardininko formos rytų aukštaičių tarme užrašytose priesaikose yra tik trys – asmenvardžiai *Krystyna Puszycia* (B3) ir *Pawsza* (J5a). Šio kamieno vienaskaitos vardininko forma yra vienas iš širvintiškių ir pietų panevėžiškių skiriamų požymiu. Minėti asmenvardžiai užrašyti taip, kaip dabar tartų širvintiškiai – *kristi.na* *puši.čę*, *pá.uža*. Pietų panevėžiškiai taria *kristi.nv* *puši.čl*, *pá.užv*. Bet tikriausiai šio požymio skirtumas širvintiškių ir pietų panevėžiškių patarmėse atsirado vėlai.

21 Arba priesaikoje yra klaida, arba Jablonskis ši žodį netiksliai nurašė. J5b priesaikoje tas pats žodis rašomas *wazioiuncios*. Šią formą reikėtų transponuoti *važiuojančiuos* su galūne -uos iš sutrumpėjusios įvardžiuotinės formos *važiuojančiuosius*. Tokio

tipo formą dar ir dabar kartais pavartoja kupiškėnai. J6 priesaikoje užrašytas ir kitas įvardžiuotinis dalyvis *wadinałmui* 'vadinamuoju'. Tikriausiai tada įvardžiuotinės formos vartotos dažniau. Dabar širvintiškiai jas vartoja labai retai.

Ir Ukmergės rajone gyvenantys širvintiškiai (Vidiškiai, Ukmergė, Pabaiskas), ir panevėžiškiai (Taujėnai, Šaukuva, Deltuva, Siesikai), ir artimesni anykštėnai (Lyduokiai) vyriškosios giminės vardažodžių vienaskaitos vardininko ir vyriškosios giminės vienaskaitos pusdalyvio galūnėje -as neišlaikė balsio [a]. Jis čia labai įvairiai redukuojamas arba visai netariamas: *vilkus*, *vilkis*, *vilkus*, *vilk's*, *vilks* 'vilkas'. Nagrinėjamose priesaikose galūnė -as visais atvejais išlaikoma: *panas* 'ponas', *Iozephas Kazławskas*, *Kasperas Medziunas*, *Petras Grygalunas* (J5a), *panas* 'ponas', *pirgdamas* 'pirkdamas' (J5b), *ponas*, *muszdamas* 'mušdamas', *mardawodamas* 'kan-kindamas', *Ionas Paczabutas* (J6), *deuas* 'Dievas', *vienas*, *Martynas*, *Petras* (B3) ir kt. Reikia manyti, kad galūnės -as balsis redukuotas vėlai, nes Antano Baranausko paskelbtuose tekstuose iš Siesikų parapijos (Siesikų ir Ukmergės parapijos yra greta) dar rašoma dvejopai: *apipintas*, *āžeras* 'ežeras', *stiprūmas* 'stiprumas' ir *krūwinus* 'kruvinas', *negýwus* 'negyvas'²². Šiuose tekstuose labai gerai išlaikytos visos Siesikų šnektais būdingos ypatybės, todėl tikėtina, kad ir vienaskaitos vardininko galūnės -as dvejopas užrašymas atspindi realią padėtį. Šiuo metu ir Ukmergės, ir Siesikų parapijose šioje pozicijoje tariama galūnė -us.

Dabar ir širvintiškiai, ir visi kiti rytų aukštaičiai taria akomoduotą „išblėsus“ [*α*] arba [*ā*] tvirtagaliuose ir nekirčiuotuose dvibalsiuose [ai], [au]: *baikī* 'baigtī', *vaikai* 'vaikai', *šāukī* 'šaukti', *lāukai* 'laukai'. Toks balsio [a] išblėsimas matomas ir priesaikų tekstuose: *prowey* 'teisei' (J2), *Treycey* 'Trejybei', *Keyp* 'kaip', *Zurowskas* (J5a), *Treycey* 'Trejybei', *paney* 'ponai', *dawiow* 'daviau' (J5b), *Treycey* 'Trejybei', *keyp* 'kaip', *wezdeys* 'vėzdais' (J6), *szwintey* 'Švenčiausiajai', *Keip* 'kaip' (B3).

Iš morfologinių ypatybių paminėtinės daiktavardžių *ju* kamieno išlaikymas: *Andreius* (J5a), *Tamaszius*, *Mikołaiows*, *Tamaszaws* (J5b), *łowczus*, *ławczus* 'medžioklis', *sodzium* 'sodžiumi', *Motieius* (J6), *walszcziu* 'valsčiu' (B3). Dabartiniai širvintiškiai šio neproduktyvaus kamieno nebenturi, nes jis yra perėjęs į *ja₂* (baltiškajį *iļa*) kamieną: vienaskaitos vardininkas yra *sō·žis* 'sodžius', *tamō·šis*, *mikalō·jis*, vienaskaitos kilmininkas *sō·že* 'sodžiaus', *tamō·še*, *mikalō·je* ir pan. XVI–XVII amžiuje daiktavardžių *ju* kamienas dar buvo gaus. Gana dažnai buvo vartojama net ir jo daugiskaita²³.

Vyriškosios giminės vienaskaitos naudininko formos *wienamu* 'vienam' (J2), *Panu Diewu* 'Viešpačiui Dievui' (J5b), *Ponu* 'Viešpačiui' (J6), *ponu dewu* 'Viešpačiui Dievui' (B3) leidžia spręsti, kad širvintiškių patarmėje senoji šio linksnio galūnė buvo -u < *-ō, o ne iš -ui, kuri turi pridėtinį balsį [i]²⁴.

²² Franz Specht, *Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski* 1, Leipzig: K. F. Koehler, 1920, 109–112.

²³ Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis, 1967, 109–110; Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo, 1979, 44; Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos*

istorija, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, 51.

²⁴ Plg. Vytautas Mažiulis, *Baltų ir kitų indo-europiečių kalbų santykiai*, Vilnius: Mintis, 1970, 106–119; Albertas Rosinas, *Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema: sinchronija ir diachronija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, 163.

Minėtini dar keli morfologijos archaizmai:

1. Senesnė ilgoji daugiskaitos naudininko galūnė *-mus*, pvz.: *mumus* 'mums' (J5b ir B3);
2. Atributinių žodžių vienaskaitos naudininko ilgoji galūnė, pvz.: *wienamuy* 'vienam' (J5a), *Wisagalinciamuy* 'Visagaliui' (J5b);
3. Atematinis veiksmažodis *esme* 'esame' (J2).

Vartojami senoviškesni prielinksniai *anta* 'ant' (J2 ir J6), *ingi* 'i', *bez* 'be' (J5a), plg. la. *bez* 'be'.

Nelengva tiksliai nustatyti J5a, J5b ir B3 priesaikų surašytojų kilmės vietą, bet né vienas faktas neprieštarauja, kad jie galėjo būti iš Ukmergės ar jos apylinkių. Nuo dabartinės širvintiškių patarmės priesaikų kalba iš esmės skiriasi trimis fonetiniais požymiais: žadininkavimu (išskyrus B3 priesaiką), vienaskaitos vardininko galūne *-as* ir nesistemingu *<ie>* rašymu nekirčiuotame skiemenyje. Žadininkavimą dauguma rytų aukštaičių išlaikė labai ilgai, o dalis žadininkuoja ir dabar. Apie galūnės *-as* neseną įsigalėjimą jau kalbėta, o dvibalsėje *<ie>* balsė *<i>* kartais reiškia ir priebalsio minkštumą, pvz.: *prisiekieme* 'prisiekiame' (J2), *kiela* 'kelio' (J5a ir J5b), *niesprawiedliway* 'nesąžiningai' (J5b). Nuo dabartinės širvintiškių patarmės priesaikų kalbą dar skiria keli morfologijos archaizmai ir redagavimo dalykai.

6. IŠVADOS. Konstantino Jablonskio ir Domininko Burbos paskelbtos septynių XVII amžiaus Ukmergės teismų priesaikos yra reikšmingi to laikotarpio lietuvių kalbos pavyzdžiai. Lietuviški XVI–XVII amžiaus raštai dažniausiai religinio turinio, o dalis priesaikų teksto (be įžanginės ir baigiamosios formulės) yra pasaulietinio turinio. Be to, jos užrašytos tiesiogiai iš valstiečių ar kitų nekilmingų žmonių pasakojimų apie jų patirtas skriaudas.

Burba tris Ukmergės teismų priesaikas paskelbė su faksimilėmis, o Jablonskis faksimilių nepateikė. Jablonskio skelbtų priesaikų originalų rasti nepavyko, nes visos bylos, kuriose šios priesaikos surašyotos, iš XVII amžiaus Ukmergės teismų knygų išplėstos.

Priesaikos labai reikšmingos rytų aukštaičių širvintiškių tyrėjams, nes tarp XVI–XVII amžiuje išleistų knygų autoriu nebuvvo né vieno, kilusio iš šios patarmės ploto. Pati Ukmergės šnekta yra pereinamoji tarp širvintiškių ir panevėžiškių patarmių, bet širvintiškių elementų joje gerokai daugiau.

Tarminės informacijos požiūriu priesaikos nelygiavertės. Dalis jų rašyti iš esmės viduriniu to meto raštų kalbos variantu su negausiomis rytų aukštaičių tarmės priemaišomis. Daugiausia medžiagos širvintiškių ir apskritai rytų aukštaičių tarmės istorijos tyrimui teikia dvi Jablonskio (J5a ir J5b) ir viena Burbos (B3) paskelbta priesaika. Jos rašyti rytiniu to meto raštų kalbos variantu, todėl labai gerai parodo rytų aukštaičiams būdingą dvigarsių [an], [am], [en], [em]

virtimą į [un], [um], [in], [im], nosinių balsių [a], [e] – i [u], [i] (ar [u], [i], bet to meto rašyba balsių ilgumo ir trumpumo paprastai nerodo). J5a ne taip nuosekliai ir J5b priesaikose išlaikytas senasis [ā] kirčiuotame skiemenyje (žadininkavimas). Nekirčiuotame skiemenyje [ā] išlaikomas visose trijose aptariamose priesaikose (žalininkavimas). Dvigarsių [an], [am], [en], [em], nosinių balsių [a], [e] kitimas ir žalininkavimas būdingi ir dabartiniam širvintiškiams.

J5a, J5b ir B3 priesaikos parodo tuo metu jau buvusį balsio [a] išblėsimą tvirtagaliuose ir nekirčiuotuose dvigarsiuose. Dabar jis būdingas visiems rytų aukštaičiams.

Priesaikose užfiksuota įvairių morfologinių archaizmų.

Literatūra ir šaltiniai:

- ABRAMAVIČIUS, V[LADAS], 1961: „XVII–XVIII amžių priesaikos lietuvių kalba“, *Bibliotekininkystė ir bibliografija* 1, 332–343.
- AVIŽONIS, KONSTANTINAS, 1978: *Rinktiniai raštai* 2, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1957: *Senųjų lietuviškų knygų istorija* 2, Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugijos leidinys.
- BURBA, DOMININKAS, 2004: „Penkios neskelbtos XVII–XVIII amžiaus lietuviškos LDK priesaikos“, *ALT* 6, 289–298.
- DP – Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- GIRDENIS, ALEKSAS; ZIGMAS ZINKEVIČIUS, 1966: „Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos“, *Klb* 14, 139–147.
- JABLONSKIS, KONSTANTINAS, 1937: „Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose“, *APh* 6, 142–148.
- LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas* 2, atsakingasis redaktorius K[azys] Morkūnas, Vilnius: Mokslas, 1982.
- MACIEJAUSKIENĖ, VITALIJA, 1991: *Lietuvių pavardžių susidarymas. XIII–XVIII a.*, Vilnius: Mokslas.
- MARKEVIČIUS, VALDIMANTAS, 2002a: „Kelios rytų aukštaičių širvintiškių ir pietų panevėžiškių tarmių vokalizmo ypatybės“, *Blt* 37(1), 101–105.
- MARKEVIČIUS, VALDIMANTAS, 2002b: „K. Sirvydo ‘Punktų sakymų’ I dalies tarminės ypatybės ir jų santykis su dabartinėmis rytų aukštaičių tarmėmis“, *Blt* 37(2), 223–228.
- MAŽIULIS, VYTAUTAS, 1970: *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai*, Vilnius: Mintis.
- PALIONIS, J[ONAS], 1967: *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.
- PALIONIS, JONAS, 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas.
- PALIONIS, JONAS, 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

- ROSINAS, ALBERTAS, 2005: *Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema: sinchronija ir diachronija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- SIG – Saliamonas Mozerka Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam priderančios*, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
- SPECHT, FRANZ, 1920: *Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski* 1, Leipzig: K. F. Koehler.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1988: *Lietuvių kalbos istorija 3. Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas.

Aurimas Markevičius

SEVENTEENTH AND EIGHTEENTH CENTURY LITHUANIAN OATHS OF UKMERGĖ TOWN COURTS AND THEIR RELATIONSHIP WITH THE PRESENT ŠIRVINTIŠKIAI DIALECT

Summary

In 1937 Konstantinas Jablonskis published four Lithuanian Court oaths of Ukmergė (one oath had been written beforehand in 1634, two in 1669 and one in 1675) in the sixth volume of the journal *Archivum Philologicum*. The article also contains a public presentation of three oaths from the books of the Upytė Land Court (of 1624, 1642, and 1653). The files related to the court cases used to be stored in the Manuscript Department of the Vilnius University Library. Unfortunately, full files containing all the aforementioned seven oaths have been torn out of the original Ukmergė manuscript courtbooks. In 2004, Domininkas Burba published three more seventeenth century Ukmergė Court oaths (dating 1648, 1675, and 1677) including facsimiles of the originals.

The language of the Ukmergė Court oaths is variegated. Although Ukmergė belongs to the territory of the East Highland (Rytų Aukštaitija) Širvintiškiai subdialect, only two of the 1669 oaths and one oath dating 1675 were written in the East Highland dialect. The aforementioned oaths reflect the transformation of the diphthongs [an], [am], [en], [em] into the diphthongs [un], [um], [in], [im], as well as the retention of the old vowel [ā] in unstressed syllables (both oaths of 1669 contain it also in stressed syllables) and other peculiarities typical of the aforementioned dialect.

The remaining four oaths have been edited according to the standards of the middle variant of the sixteenth and seventeenth century written language, which was created by Mikalojus Daukša and other authors of the period. The number of East Highland dialectal forms is very scarce in the latter writings.

Both the long time periods separating the files investigated and the language differences found in the oaths indicate that they were written by more than one actuary. Besides, some of them were written in different courts of Ukmergė.

AURIMAS MARKEVIČIUS

Vilniaus pedagoginis universitetas

Lietuvių kalbotyros katedra

T. Ševčenkos g. 31

LT-03111 Vilnius, Lietuva

el. p.: individuale@hotmail.com

Gauta 2008 m. liepos 9 d.